

Anna Janicka

*Katedra Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych
Uniwersytet w Białymstoku*

ORCID: 0000-0003-0289-3706

Jarosław Ławski

*Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”
Uniwersytet w Białymstoku*

ORCID: 0000-0002-1167-5041

ŻYDZI WSCHODNIEJ POLSKI: DZIESIĘCIOLECIE PROJEKTU

Jubileusz

Projekt naukowy „Żydzi wschodniej Polski” zainaugurowano w roku 2012 konferencją poświęconą nader ogólnemu tematowi „Kultura – tradycja – piśmiennictwo”. Pomysłodawcami idei cyklicznych konferencji byli na początku prof. Jarosław Ławski oraz dr Barbara Olech z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Twórcą tytułowej formuły jest niżej podpisany¹. W swych pierwszych edycjach sesja połączona była z białostockim Festiwalem Kultury Żydowskiej „Zachor – Kolor i Dźwięk”, który przygotowywały Lucy Lisowska i Barbara Olech w ramach działalności prowadzonej przez Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska – Izrael². Prócz Centrum i Uniwersytetu w Białymstoku stałymi partnerami i współorganizatorami sesji były Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, kierowana przez Jana Leończuka, Jolantę Gadek i Beatę Zadykiewicz, oraz Stowarzyszenie Naukowe „Oikoumene” (2013–2021), założone przez Aleksandrę Nowacką, a prowadzone przez dra Łukasza Zabielskiego³.

¹ Właściwa i nieprzypadkowa formuła zapisu to „Żydzi wschodniej Polski”. Nie chodzi tu o kategorię geograficzną, lecz formację kulturowo-historyczną obejmującą ziemię niegdys wschodnie I i II Rzeczypospolitej, a obecnie Europę Środkowo-Wschodnią.

² Do 2021 roku odbyło się XIV edycji Festiwalu Kultury Żydowskiej „Zachor – Kolor i Dźwięk”, organizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska – Izrael i Gminę Wyznaniową Żydowską w Warszawie.

³ Stowarzyszenie działało od 1992 roku jako Chrześcijańskie Stowarzyszenie Ekumeniczne „Oikoumene” w RP. W roku 2013 przekształciło się w Stowarzyszenie Naukowe „Oikoume-

Liczne świadectwa przebiegu Konferencji znaleźć można w lokalnej prasie, internecie, telewizji, radiu, a także sprawozdaniach publikowanych w „Bibliotekarzu Podlaskim”⁴.

Konferencja założycielska w 2012 roku szybko przekształciła epizodyczną ideę sesji w cykliczny, wieloletni projekt naukowy, którego podstawowym celem było pokazywanie żydowskiego życia przed Holocaustem i po nim, ale na określonym terenie ziem wschodnich dawnej i dzisiejszej Polski. Ponieważ życie wspólnoty żydowskiej było i jest przestrzenią zawsze wybiegającą poza granice państw, ale mającą swą specyfikę wschodnioeuropejską, to bardzo szybko formuła badań nad Żydami „wschodniej Polski” przeobraziła się w formuły badań nad Żydami „Europy Środkowej i Wschodniej”. Szanując świeżo narodzoną tradycję, pozostaliśmy jednak przy początkowym sformułowaniu „Żydzi wschodniej Polski”.

Tradycją projektu stało się w pierwszym dziesięcioleciu nadawanie kolejnym sesjom patronów, którymi zazwyczaj były znane postacie związane z Białymstokiem lub Podlasiem, jak lekarz Józef Chazanowicz, czy uczony slawista amerykański Leo Wiener, śpiewaczka Rosa Raisa. Na sesjach prezentowano sylwetki patronów, wygłaszano poświęcone im referaty. Były to często prace pionierskie, bo niewielu wiedziało o białostockich korzeniach Raisy i Wienera, trochę lepiej znany był Chazanowicz w swym mieście rodzinnym. Teksty o patronach publikowano w pokonferencyjnych monografiach. Powstało więc dziesięciotomowe dzieło, które jest pierwszym tego typu dokonaniem nie tylko w Białymstoku. Przypatrzmy się liście sesji i tomów po nich wydanych:

- I. „Żydzi wschodniej Polski. Kultura – tradycja – piśmiennictwo”, Białystok 19 VI 2012. Patron: Józef Chazanowicz (1844–1915). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria I: *Świadectwa i interpretacje*, red. Barbara Olech, Jarosław Ławski, Białystok 2013, 531 s.
- II. „Żydzi wschodniej Polski. W blasku i w cieniu historii”, Białystok 17–18 VI 2013. Patron: Dora Kacnelson (1921–2003). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria II: *W blasku i w cieniu historii*, red. Jarosław Ławski, Barbara Olech, Białystok 2014, 684 s.
- III. „Żydzi wschodniej Polski. Kobieta żydowska”, Białystok 13–14 VI 2014. Patron: Chasia Bornstein-Bielicka (1921–2012). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria III: *Kobieta żydowska*, red. Anna Janicka, Jarosław Ławski, Barbara Olech, Białystok 2015, 610 s.
- IV. „Żydzi wschodniej Polski. Uczeni żydowscy”, Białystok 15–16 VI 2015. Patron: Leo Wiener (1862–1939). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria

ne”, które zakończyło działalność w 2021 roku. Jego prezesami byli Aleksandra Nowacka, Jarosław Ławski i Łukasz Zabielski.

⁴ Sprawozdania z Konferencji „Żydzi wschodniej Polski” i *Programy* są dostępne w wersji drukowanej w bibliotekach, w „Bibliotekarzu Podlaskim” i jego wersji *online*.

- IV: *Uczeni żydowscy*, red. Grzegorz Czerwiński, Jarosław Ławski, Białystok 2016, 408 s.
- V. „Żydzi wschodniej Polski. Judaizm środkowo- i wschodnioeuropejski”, Białystok 20–21 VI 2016. Patron: Samuel Mohilewer (1824–1898). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria V: *W kręgu judaizmu*, red. Jarosław Ławski, Iwona E. Rusek, Białystok 2017, 435 s.
- VI. „Żydzi wschodniej Polski. Żydzi białostoccy: od początków do 1939 roku. Kontekst środkowoeuropejski”, Białystok 12–13 VI 2017. Patron: Felicja Raszkin-Nowak (1924–2015). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria VI: *Żydzi białostoccy: od początków do 1939 roku*, red. Jarosław Ławski, Kamil K. Pilichiewicz, Anna Wydrycka, Białystok 2018, 447 s.
- VII. „Żydzi wschodniej Polski. Między Odessą, Kijowem a Wilnem. Idee syjonistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej. Twórcy – literackie echa – język”, Białystok 7–8 V 2018. Patron: Zeew Żabotyński (1880–1940). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria VII: *Między Odessą a Wilnem: wokół idei syjonizmu*, red. Jarosław Ławski, Ewelina Feldman-Kołodziejuk, Białystok 2019, 389 s.
- VIII. „Żydzi wschodniej Polski. Świat żydowskich artystów z Europy Środkowo-Wschodniej”, Białystok 6–7 V 2019. Patron: Rosa Raisa (1893–1963). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria VIII: *Artyści żydowscy*, red. Jarosław Ławski, Joanna Wildowicz, Białystok 2020, 481 s.
- IX. „Żydzi wschodniej Polski. Dziecko żydowskie”, Białystok 18 V 2020. Patron: Dzieci Białostockiego Getta (1941–1943). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria IX: *Dziecko żydowskie*, red. Grażyna Dawidowicz, Jarosław Ławski, 458 s.
- X. „Żydzi wschodniej Polski. Jerozolima w kulturze Żydów Europy Środkowo-Wschodniej. Miasto – mit – literatura, Białystok 23 IX 2021. Patroni: Eliezer Lipman Silberman (1819–1882) i Dawid Gordon (1831–1886). Tom: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria X: *Jerozolima: miasto i mit*, Białystok 2022⁵.

Prawdziwym bogactwem Konferencji okazali się ludzie. W owym dziesięcioleciu sformował się interdyscyplinarny zespół, który regularnie spotyka się, wymienia informacjami. Tworzą go Polacy i Żydzi, poloniści i judaiści, historycy, amerykańscy, angielscy, kulturoznawcy, muzealnicy, prasoznawcy, lingwiści. Wymieńmy postaci ważne dla projektu: dr hab. Dariusz Sikorski, prof. UG, dr hab. Anna Janicka, prof. UwB, prof. dr hab. Lucyna Aleksandrowicz-Pędich (SWPS),

⁵ Tomy z cyklu *Żydzi wschodniej Polski* wydawane w podcyklu „Studia żydowskie” w Naukowej Serii Wydawniczej „Colloquia Orientalia Bialostocensia” dostępne są we wszystkich bibliotekach polskich posiadających egzemplarz obowiązkowy, bibliotekach PAN i wybranych bibliotekach zagranicznych (w tym w Bibliotece Narodowej Izraela).

dr Ryszard Löw (Tel Awiw), prof. dr hab. Daniel Kalinowski (AP), dr Łukasz Zabielski (Książnica Podlaska), dr Michał Siedlecki (Książnica Podlaska), dr Jacek Partyka (UwB), kustosz Anna Lebet-Minakowska (Muzeum Narodowe w Krakowie), dr Monika Szablowska-Zaremba (KUL), dr Anna Jeziorkowska-Polakowska (KUL), dr Olga Ciwkacz (Ivano-Frankivsk), dr Jan Miklas-Frankowski (UG), dr Joanna Wildowicz (UwB), dr Marek Rutkowski (Białystok–Kraków), dr hab. Maciej Tramer, prof. UŚ⁶.

Konferencja – w zależności od tego, co działo się w świecie – miała mniej lub bardziej międzynarodowy charakter. Warto z wdzięcznością przypomnieć jej zagranicznych uczestników z Izraela, Stanów Zjednoczonych, Ukrainy, Rosji, Wielkiej Brytanii. Gościli u nas: prof. Rachel Brenner (Madison), prof. Alan Duben (Ankara), dr Ryszard Löw (Tel Awiw), dr Nina Taylor-Terlecka (Oxford), dr Wiktoria Moczalowa (Moskwa), dr Alena Yaworska (Odessa), dr Artur Malinowski (Odessa), pan Philip Earl Steele (USA, Polska), dr Elena Tartakovsky (Tel Awiw), prof. Heidi M. Szpek (Waszyngton), pani Beata Ruben (Kopenhaga), prof. Michael M. Mikoś (Madison), pan Mark Halpern (Nowy Jork), dr Jolanta Wróbel-Best (Houston). Gośćmi konferencji w początkach jej istnienia byli ambasador Izraela w Polsce Zvi Rav-Ner i naczelny rabin Polski pan Michael Schudrich.

Dzięki szczęśliwemu zbiegowi okoliczności udało się włączyć do projektu ludzi myślących w różny sposób o temacie żydowskim, mających rozbieżne poglądy na kwestie religii, polityki, badań. Wielokrotnie inicjatywy badawcze dotyczące tematu rozbijały się – nie tylko w Białymstoku – o rafę sporów o to, kto jest opiekunem pamięci, kto jest uprawniony do badań z racji swych kompetencji naukowych. I w końcu nie brak też animozji personalnych.

Od początku przyjęliśmy określoną strategię, która wyraża się w zdaniu: zaproszeni są wszyscy, a skorzysta z zaproszenia ten, kto tego chce. Konsekwentnie staraliśmy się, aby projekt miał charakter interdyscyplinarny i – by użyć takiego słowa – multimetodologiczny. Unikaliśmy więc badań „modnych”, mainstreamowych metodologii jako hasła projektu. Każdy, kto miał ochotę, wносił do prac własne wybory tematyczne, metodologiczne. Od początku byliśmy otwarci na badaczy o różnych poglądach (wiadomo, że każdy z nas ma nie tylko preferencje metodologiczne, ale i przekonania polityczne, co jest najnaturalniejsze na świecie, a bywa źródłem przykrych konfliktów).

Naszym celem nigdy nie było kreowanie takiego czy innego obrazu relacji polsko-żydowskich: idyllicznego czy tylko rozdrapującego rany. Pomiędzy tymi biegunami odkrywaliśmy całą niezmiernie skomplikowaną mozaikę postaw, idei, wydarzeń, losów żydowskich, polsko-żydowskich i polskich. Świat w ten sposób odkrywany jest przede wszystkim skomplikowany, ale i ciekawy. Nie ma natomiast siły rażenia, jaką mają skrajności.

⁶ Pełny spis autorów znajdziemy w *Dodatku* do niniejszego tomu.

Wielokrotnie byliśmy pytani o to, jak reagują na konferencje „lokalni” antysemita. Nie wiemy, zapewne tak jak zwykle. Musimy jednak zaświadczyć, że sesje przez dziesięć lat przebiegały w zupełnym spokoju. Zawsze były otwarte dla wszystkich, odbywały się w miejscu powszechnie znanym, a z wyprzedzeniem informowały o nich radio, prasa i Internet. Na nasze konferencje przychodzili nie tylko studenci i badacze, ale też tzw. zwykli mieszkańcy miasta, czasem zadając pytania referentom⁷. Wielokrotnie w wystąpieniach przewijały się tematy drażliwe, głównie związane z epoką Holocaustu. Jednak nie wywołało to nigdy niczyjej agresji. Częścią sesji były panele – i tu nic się nie wydarzyło. Pamiętamy natomiast doskonale kłótnie badaczy, bo kilkakroć były one bardzo ostre, a linia podziału przebiegała w zaskakujący sposób. Nawet wśród ludzi i instytucji przygotowujących konferencje ta nieoczywistość była zdumiewająca: projekt realizowali ludzie o poglądach zdecydowanie konserwatywnych i lewicowo-liberalnych, pobożni i niewierzący, o korzeniach polskich, żydowskich, białoruskich, ukraińskich etc.

Właściwe jest też w podsumowaniu wskazanie tego, czego nie udało się osiągnąć. Myślmy tu o kilku obszarach. Rozpoznania te są zarazem pewną diagnozą stanu badań tematu żydowskiego nie tylko w Polsce. Po pierwsze, nie udało się przyciągnąć do współpracy badaczy z Europy Wschodniej: Białorusi, Rosji, Ukrainy, krajów bałtyckich. Są w tej kwestii szlachetne, piękne wyjątki, takie jak coroczne referaty pani Aleny Yavorskiej z Muzeum Literatury w Odessie, organizującego do wojny w 2022 roku Dni Żabotyńskiego w Odessie. Trudno nie wspomnieć z wdzięcznością o referatach Olgi Ciwkacz z Ivano-Frankivska, piszącej głównie o postaciach z Galicji.

Ale w naszej perspektywie temat żydowski nie budził na tym obszarze zainteresowania – nie da się tego wytłumaczyć tylko kłopotami komunikacyjnymi i finansowymi⁸. Temat ów na wschodzie Europy w latach 2012–2022 pozostawał w niewidocznym uścisku polityki, samoograniczeń tematycznych, kompleksów i lęków. W każdym z wymienionych krajów jego rozwój biegł swoją drogą, czasem tak trudną do przewidzenia jak bohaterskie przywództwo ukraińskiego Żyda Wołodymyra Zełenskiego narodowi ukraińskiemu po rosyjskiej agresji na Ukrainę 24 lutego 2022 r.

Po drugie, odnosimy wrażenie, że w Polsce uformowało się zjawisko, które można by nazwać podziałem na centralnych i lokalnych opiekunów pamięci o dziedzictwie żydowskim. Ci pierwsi tworzą sieć stołecznych i krakowskich

⁷ Kilkakrotnie – choćby w czasie wizyty ambasadora, dyplomatów, rabinów – stosowano na konferencjach zastrzeżone środki ostrożności. Zdarzyły się dwa, trzy razy incydenty związane z wizytami na konferencjach amatorów ciastek i kawy, bezdomnych (żadna z tych wizyt nie zakończyła się interwencją).

⁸ Zaproszenia były wysyłane do badaczy z krajów wschodnioeuropejskich, zazwyczaj nie odnotowano odzewu, pomimo iż współpraca z nimi na innych obszarach układała się dobrze.

instytucji, ci drudzy prowadzą pracę w terenie. Centrum nie jest zainteresowane prowincją, a prowincja z nabożnym podziwem patrzy na perspektywę centrum⁹. Jest to podejście *quasi*-naukowe, na krótszą metę do utrzymania, ale w perspektywie przyszłości chybione¹⁰.

Po trzecie wreszcie, mamy świadomość, iż nie wszystkich badaczy przekonuje perspektywa inter- lub transdyscyplinarna, a szczególną wobec niej rezerwę widzimy wśród historyków. Oczywiście, we własnym gronie łatwiej wybrzmiewa to, co akurat preferowane tematycznie i metodologicznie, co modne. Ale czy rzeczywiście świat polsko-żydowski albo żydowsko-wschodnioeuropejski da się ogarnąć z jakiejś jednej perspektywy, z użyciem „najwłaściwszej” metody? Wątpię.

W ciągu dziesięciu lat trwania Konferencji burzliwie zmieniał się świat: skończył się postmodernizm, nastąpiła epoka globalnego terroryzmu i wojen, wzloty (na początku sesji) i upadki (lata ostatnie) przeżywały relacje polsko-izraelskie, podlegały fluktuacjom nastroje antysemityczne w Europie (z ich niepokojącym spotęgowaniem w ostatnim czasie w Niemczech, Francji i Rosji). Prawdziwą próbę przetrwania stanowiła jednak pandemia koronawirusa lat 2020–2022, kiedy to raz (2020) musieliśmy zrezygnować w ogóle ze spotkania, niepewni tego, co się wydarzy, a drugi raz licznie spotkaliśmy się głównie *online* (2021). Fakt, iż stali członkowie zespołu realizującego projekt „Żydzi wschodniej Polski” mogli w krótkim czasie spotkać się „zaocznie” w tomie poświęconym *Dziecku żydowskiemu*, zaważył na tym, iż badania te będą kontynuowane. Wokół słychać huk armat. Wojenny nastrój grozy dobiegający z Ukrainy pobudza pamięć. Postanawiamy iść naprzód (póki to będzie możliwe).

Być może słabnąca pandemia pozwoli już w 2023 roku powrócić do jednej z tradycji tych konferencji: wizyt ich uczestników w miejscach żydowskiej i polsko-żydowskiej pamięci, takich jak Białystok, Tykocin, Orla, Supraśl. Nie chodzi tylko o wizyty, chodzi o możliwość spotkania. Spotykanie się w naszej różnorodności zawsze było niewidocznym, scalającym wymiarem naszego projektu, ludzi, którzy go tworzyli.

⁹ Poniekąd spełniły się przewidywania wyrażone przez prof. Jacka Leociaka (IBL PAN) w 2012 r., który podkreślił wtedy, iż Muzeum Żydów Polskich „Polin” przekaże narrację o historii Żydów Polskich, która nie będzie mogła objąć narracji lokalnych, takich jak podlaska, lubelska itd. (opinię tę wyraził podczas panelu „Żydzi wschodniej Polski – przeszłość, współczesność, perspektywy badań” 18 czerwca 2012 r. w Pijalni Czekolady „Wedel” w Białymstoku, poprzedzającego Konferencję).

¹⁰ Osobnym problemem pozostaje kwestia powołania w mieście placówki upamiętniającej Żydów Białegostoku i Podlasia, którą to ideę od lat podnosi Społeczne Muzeum Żydów Białegostoku kierowane przez dra Tomasza Wiśniewskiego.

Jerozolima

Konferencję jubileuszową, dziesiątą organizowaliśmy w atmosferze niepewności i niepokoju. Inaczej niż w latach poprzednich, nie odbyła się ona w maju lub czerwcu, lecz pod koniec września. 23 września 2021 roku (w czwartek) spotkaliśmy się jak zwykle w Sali Audytoryjnej na VI piętrze Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego podczas Konferencji z cyklu „Żydzi wschodniej Polski” poświęconej tematowi: „Jerozolima w kulturze Żydów Europy Środkowo-Wschodniej. Mit – miasto – literatura”. Badaczom zaproponowano następujący zestaw zagadnień do rozważenia:

- Literackie, kulturowe, artystyczne wyobrażenia Jeruzalem.
- Podróże do Jerozolimy; ich świadectwa.
- „Jerozolimy” poza Jerozolimą: Wilno, Białystok, inne miejscowości.
- Ikonograficzne wyobrażenia o Jerozolimie.
- Biblijne konteksty narracji o Jeruzalem.
- Artystyczne metamorfozy wyobrażeń Jerozolimy.
- Wyobrażenia o Jerozolimie a świadectwa Holocaustu.
- Współczesna Jerozolima w ujęciu artystycznym¹¹.

Komitetowi Organizacyjnemu przewodniczyli Jarosław Ławski wraz z nową dyrektorką Książnicy Podlaskiej panią mgr Beatą Zadykowicz (biblioteka ta, jak co roku, była współorganizatorką sesji). Sekretarzami sesji byli dr hab. Anna Janicka, prof. UwB, dr Jacek Partyka (UwB) i dr Michał Siedlecki (Książnica Podlaska). Na patronów Konferencji zaproponowaliśmy redaktorów pierwszego na świecie tygodnika wydawanego w języku hebrajskim w Ełku (Lyck), czyli Eliezera Lipmana Silbermana (1819–1882) i Dawida Gordona (1831–1886)¹². Gości powitali dyr. Beata Zadykowicz i prof. Jarosław Ławski. Sesję uroczystie otworzył goszczący na niej osobiście po raz pierwszy prof. Sławomir Jacek Żurek (KUL, Lublin).

¹¹ *X Jubileuszowa Konferencja Naukowa „Żydzi wschodniej Polski”. Edycja X: Jerozolima w kulturze Żydów Europy Środkowo-Wschodniej. Miasto – mit – literatura. Program*, red. J. Ławski, M. Siedlecki, D. Kucielko, opr. graf. E. Frymus-Dąbrowska, Białystok 2021, s. 4.

¹² Zob. tamże, s. 8:

„Redaktorzy pierwszego na świecie tygodnika wydawanego w języku hebrajskim w Ełku (wtedy: Lyck): „Hamagid” (hebr. חמגיד, od 1893 roku HaMaggid LeIsrael). Pismo założył Eliezer Lipman Silberman, zaś wielki wpływ na jego rozwój i linię programową miał Dawid Gordon, który współkierował (z założycielem Silbermanem oraz swym synem Dovem Gordonem) tygodnikiem w latach 1856–1890. W 1891 roku pismo przeniesiono do Berlina, a potem Krakowa i Wiednia. Nakład maksymalny: 1800 egz. Ostatni numer pisma wyszedł w 1903 roku. Tygodnik miał charakter pionierski jako organ ruchu syjonistycznego, propagujący osiedlanie się w Palestynie oraz relacjonujący stan osadnictwa żydowskiego. Od 1893 roku pismo było zakazane w Imperium Rosyjskim”.

Spotkanie odbywało się w trybie hybrydowym. Zarówno uczestnicy-referenci, jak i słuchacze, członkowie Komitetu Naukowego¹³ i Komitetu Organizacyjnego¹⁴, łączyli się z miejscem obrad *online*. Zasady tego łączenia się przybliżył na początku¹⁵ dr Łukasz Zabielski, kierownik Działu Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej. Łącznie od 9.00 do 19.30 wystąpiło dwudziestu sześciu badaczy z dwunastu ośrodków z Polski i Ukrainy. Na miejscu referaty czytali: prof. Lucyna Aleksandrowicz-Pędich, prof. Sławomir Jacek Żurek, prof. Jarosław Ławski, prof. Anna Janicka, dr Jacek Partyka, dr Michał Siedlecki, dr Kamil K. Pilichiewicz, dr Vadzim Pauliuchuk, mgr Joanna Godlewska, dr Joanna Wildowicz.

Reprezentanci ośrodków od Katowic do Słupska łączyli się z nami bez przeszkód w trybie *online*¹⁶. Był to intensywny dzień. Szczególnym jego momentem stało się wspomnienie o prof. Rachel Feldhay Brenner (Zabrze 1946 – Madison 2021), która gościła na białostockiej sesji w 2018 roku¹⁷. Nie obyło się bez dyskusji, nieoczekiwanych sytuacji, takich jak ta, gdy po południu po raz drugi prowadzenie obrad przekazano prof. Dariuszowi K. Sikorskiemu (UG, Gdańsk).

Niezwykłym i docenionym dopiero z perspektywy pandemii walorem Konferencji było po prostu to, że mogliśmy się po dwuletniej przerwie zobaczyć, spotkać, usłyszeć osobiście lub na łączach. Doceniamy to dziś bardziej, niż kiedykolwiek wcześniej.

A Jerozolima? Cóż, ocenicie Państwo sami, czy i w jakim stopniu udało się uchwycić fenomen Jeruzalem i dziesiątek Jerozolim lokalnych, tak ważnych dla żydowskiej wspólnoty, rozsianych od Wilna do Będzina, od Brodów do Odessy.

Nie znając, bo i skąd (ale trochę go przeczuwając...), rozwoju wypadków

¹³ Komitet Naukowy tworzyli: Dr Helena Datner – Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie. Prof. Alan Duben – Uniwersytet w Stambule, Turcja. Dr Anna Frajlich – Nowy Jork, Stany Zjednoczone. Pani Jolanta Gadek – Białystok. Pan Mark Halpern – Nowy Jork, Stany Zjednoczone. Prof. Daniel Kalinowski – Akademia Pomorska w Słupsku. Pan Ryszard Löw – Tel Awiw, Izrael. Prof. Jarosław Ławski – Uniwersytet w Białymstoku. Dr Wiktoria Moczalowa – Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa. Prof. Dariusz Konrad Sikorski – Uniwersytet Gdański. Prof. Maciej Tramer – Uniwersytet Śląski w Katowicach.

¹⁴ W skład Komitetu Organizacyjnego weszli prócz wymienionych: Dr Grażyna Dawidowicz – VIII LO im. Króla Kazimierza Wielkiego w Białymstoku. Dr Łukasz Zabielski – Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego. Dr Marta Kowerko-Urbańczyk – Zakład Badań Źródłowych nad Literaturą XIX i XX Wieku UwB. Dr Kamil K. Pilichiewicz – Dział Naukowy Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego.

¹⁵ Przed Konferencją przeprowadzono próbne łączenie z referentami.

¹⁶ Bez kłopotu połączono się z Odessą i Seattle, problemy wystąpiły przy próbie łączenia się z Lublinem.

¹⁷ Zob. R. F. Brenner, *O pograniczu: kryzys tożsamości Palestyńczyków w państwie syjonistycznym. Twórczość Emila Habibi*, w: *Żydzi wschodniej Polski*, Seria VII: *Między Odessą a Wilnem: wokół idei syjonizmu*, red. J. Ławski, E. Feldman-Kołodziejuk, Białystok 2019, s. 147–160.

zapropowaliśmy, by tematem kolejnej, jedenastej Konferencji stały się związki wschodniopolskich i wschodnioeuropejskich Żydów z polityką. Ten zwrócony ku przeszłości temat już w czasie przygotowań do sesji z 16 maja 2022 roku pokazał swą bolesną aktualność.

Lekcja

Ponad dziesięcioletnia praca włożona w przygotowanie projektu „Żydzi wschodniej Polski” była dla nas doświadczeniem osobistym, angażującym i uczącym mądrości, pokory, cierpliwości. Stała się nade wszystko szkołą spotkań z ludźmi, którzy obdarzali nas swoim zaufaniem. Dziesięć lat to szmat czasu, wiele dróg naszych i cudzych się w tym czasie przecięło i rozeszło, zmienił się (niestety na gorsze) nasz świat – świat Żydów i Polaków wschodniej Polski, świat ludzi Europy Wschodniej i Zachodniej.

Nie wygląda na to, by kolejne stadia przemiany teraźniejszości wyciągały wnioski z tragicznych lekcji wszystkich naszych przeszłości. Tym ostrzej rysuje się imperatyw pamięci, misja utrwalania, ocalania ludzi i ich światów. Niestety, rok 2022 zaświadcza, że coraz więcej i więcej będzie miejsc, ludzi i zjawisk, które będziemy chcieli ocalić tylko dlatego, że zostały okrutnie i bezlitośnie zniszczone. Ta myśl towarzyszy nam od czasu, gdy patrzymy na ukraińskie ofiary rosyjskiej barbarii, gdy widzimy ocalałych z Holocaustu, którzy uciekają w 2022 roku z Ukrainy, bądź giną w kolejnej wojnie¹⁸.

„Niemożliwe”, a jednak się stało.

Elk – Białystok, 7 maja 2022 roku.

¹⁸ *Przeżyła holocaust. Zmarła w piwnicy w oblężonym Mariupolu* [Wanda Obiedkowa], onet. wiadomości, <https://wiadomości.onet.pl>, 20 IV 2022 [dostęp 22 IV 2022]; *96-latek przeżył Holocaust. Zginął w bombardowaniu Charkowa* [Borys Romanczenko]. 21 III 2022, <https://wiadomości.wp.pl> [dostęp 23 IV 2022]; *Ukraińcy, którzy przeżyli Holocaust, szukają schronienia w Niemczech*, 30 IV 2022, <https://tvn24.pl> [dostęp 23 IV 2022].

Bibliografia

- Ławski J., „Żydzi wschodniej Polski” – pięciolecie projektu naukowego i cyklicznych konferencji: 2012–2016, „Bibliotekarz Podlaski” 2017/1, s. 293–300.
- Ławski J., *Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Między Odessą, Kijowem a Wilnem. Idee syjonistyczne w Europie środkowo-wschodniej. Twórcy – literackie echa – języki, Białystok – Tykocin 8–9 maja 2018 roku. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2018/2, s. 367–372.
- Ławski J., *Konferencja Naukowa z cyklu „Żydzi wschodniej Polski”. Edycja IX: „Dziecko żydowskie”, Białystok 2020. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2020/4, s. 389–393.
- Zabielski Ł., *VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi wschodniej Polski”: Żydzi Białostoccy od początku do 1939 roku. Kontekst środkowoeuropejski, Białystok 12–13 czerwca 2017 roku*, „Bibliotekarz Podlaski” 2017/3, s. 363–380.
- Dawidowicz G., *Światy żydowskich artystów z Europy Środkowo-Wschodniej, Białystok 6–7 V 2019 – Konferencja Naukowa. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2019/3, s. XX.
- Ławski J., *Jubileuszowa Konferencja Naukowa z cyklu „Żydzi wschodniej Polski”. Edycja dziesiąta: „Jerozolima”. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2022/1.
- [ab], *David Krakauer: Wizyta w Białymstoku i regionie to moja podróż sentymalna*, „Kurier Poranny” 15 czerwca 2012.
- Sikora J., *VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi wschodniej Polski”*, Polskie Radio Białystok, 15 maja 2018 [online].
- Żmijewska M., *Odeszli, ale o nich pamiętamy. Żydzi Polski Wschodniej*, wyborcza.pl Białystok 19 czerwca 2012 [online].
- [Ławski J.], *Medal Uniwersytetu w Białymstoku dla Ryszarda Löwa*, w: *Żydzi wschodniej Polski, Seria I: Świadectwa i interpretacje*, red. B. Olech, J. Ławski, Białystok 2013, s. 25–33.
- Olech B., Ławski J., *O białostockim projekcie badań nad kulturą Żydów wschodniej Polski*, w: *Żydzi wschodniej Polski, Seria I: Świadectwa i interpretacje*, red. B. Olech, J. Ławski, Białystok 2013, s. 13–24.
- Olech B., *Zachor. Żydowskie losy odzyskane w słowie*, Białystok 2017.
- Löw R., *Literackie podsumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie*, red. i opr. tekstu M. Siedlecki, J. Ławski, posłowie B. Olech, Białystok 2014.
- *Gość Porannego. Lucy Lisowska o festiwalu kultury żydowskiej „Zachor”*. *Rozmowa Jerzy Doroszkiewicz*, <https://poranny.pl>, 14 czerwca 2018 [online].
- Wiśniewski T., *Nieistniejące mniejsze cmentarze żydowskie: rekonstrukcja Atlantydy*, Białystok 2009.

Anna Janicka

*Chair of Philological Interdisciplinary Studies
University of Białystok*

Jarosław Ławski

*Chair of Philological Research “East-West”
University of Białystok*

JEWS OF EASTERN POLAND: TEN YEARS OF THE PROJECT

Summary

The article is an introduction to the tenth volume of the monograph series *Jews of Eastern Poland*, devoted to the city of Jerusalem and its myth. The authors outline the history of the research project and the series of conferences devoted to the Jews of eastern Poland and eastern Europe. The project has been carried out since 2012 by a research team from the Chair of Philological Studies “East-West” at the University of Białystok in cooperation with the Łukasz Górnicki Library “Książnica Podlaska”, the Scholarly Association “Oikoumene” (until 2021), and the Center for Civic Education “Poland-Israel” (until 2017). The authors present the main ideas of the jubilee tenth session devoted to the image of Jerusalem in Polish and European culture.

Keywords: Jews of eastern Poland, monograph, conferences, Jerusalem, myth.